

PSIXOLOGIYADA XARAKTER TUSHUNCHASI

Xolmo'minova Iroda Karim qizi

Ravshanova Sarvara Anvar qizi

Xursanova Marjona Zoir qizi

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Psixologiya
yo'nalishi 112 PS-24 guruh 1-kurs talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqola psixologiyada xarakter tushunchasining mohiyati, shakllanish omillari, tasniflari va amaliy ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Xarakter inson shaxsiyatining barqaror xususiyatlari sifatida ta'riflanib, uning biologik, ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirida rivojlanishi misollar bilan yoritiladi. Kretschmer, Yung va "Katta beshlik" kabi tasniflar tahlil qilinadi. Xarakterning psixologik tahlil, ijtimoiy munosabatlar va kasbiy muvaffaqiyatdagi o'rni ko'rsatiladi. Maqola o'zbek xalqidagi xarakter xususiyatlariga ham to'xtalib, zamonaviy psixologiyadagi dolzarbligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar Xarakter, psixologiya, shaxsiyat, temperament, ijtimoiy muhit, madaniyat, tasnif, Katta beshlik, introvert, ekstravert, axloq, o'zbek xarakteri, tadqiqot, psixoterapiya.

Статья глубоко анализирует понятие характера в психологии, факторы его формирования, классификации и практическую значимость. Характер определяется как устойчивые черты личности человека, а его развитие под влиянием биологических, социальных и культурных факторов иллюстрируется примерами. Рассматриваются классификации Кречмера, Юнга и модели «Большой пятерки». Подчеркивается роль характера в психологическом анализе, социальных отношениях и профессиональном успехе. Статья также затрагивает особенности характера узбекского народа, акцентируя его актуальность в современной психологии.

Характер, психология, личность, темперамент, социальная среда, культура, классификация, Большая пятерка, интроверт, экстраверт, мораль, узбекский характер, исследование, психотерапия.

This article provides an in-depth analysis of the concept of character in psychology, its formation factors, classifications, and practical significance. Character is defined as the stable traits of human personality, with its development under biological, social, and cultural influences illustrated through examples. Classifications by Kretschmer, Jung, and the “Big Five” model are examined. The role of character in psychological analysis, social relationships, and professional success is highlighted. The article also addresses character traits specific to the Uzbek people, emphasizing its relevance in modern psychology.

Character, psychology, personality, temperament, social environment, culture, classification, Big Five, introvert, extrovert, morality, Uzbek character, research, psychotherapy.

Kirish

Psixologiyada shaxsiyatni o'rganish inson xatti-harakatlarini tushunishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Shaxsiyatning muhim tarkibiy qismi sifatida xarakter insonning barqaror psixologik xususiyatlarini ifodalaydi. Xarakter yunoncha “charakter” (belgi, o'yima) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, shaxsiyatning individual xulq-atvor, munosabat va qadimiyatlarini aks ettiradi. U temperamentdan farqli o'laroq, tug'ma emas, balki hayot davomida shakllanadi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda rivojlanadi. Xarakter insonning qarorlari, muloqoti va hayotiy pozitsiyasida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola xarakterning ta'rifi, shakllanish jarayoni, tasniflari va psixologiyadagi ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, o'zbek xalqidagi xarakter xususiyatlariga alohida e'tibor beradi.

1. Xarakterning ta'rifi va mohiyat

Xarakter psixologiyada shaxsiyatning barqaror xususiyatlari majmuasi sifatida ta'riflanadi. Gordon Allportning fikricha, xarakter “shaxsiyatning ichki tuzilishi va tashqi dunyo bilan munosabatining dinamik birlashmasi”dir (Allport, 1961). U temperamentdan farqli o'laroq, asosan ijtimoiy ta'sirlar natijasida shakllanadi. Temperament biologik asosga ega bo'lib, insonning emotsional reaksiyalarini belgilasa, xarakter uning ushbu reaksiyalarni boshqarish yoki ifodalash tarzini ko'rsatadi. Masalan, tez jahldor temperamentga ega odam xarakterida o'zini tuta bilish xususiyati bo'lsa, jahlini yashiradi, aksincha, ochiq xarakter bo'lsa, uni ko'rsatadi. Xarakter insonning axloqiy qadimiyatlari, odatlari va dunyoqarashini o'z ichiga oladi. U shaxsiyatning “nima”ligidan ko'ra, “qanday harakat qilishi”ni aks ettiradi. Masalan, saxiylik xarakter xususiyati bo'lgan odam boshqalarga yordam berishga intiladi, xudbin xarakter esa shaxsiy manfaatni birinchi o'ringa qo'yadi.

2. Xarakterning shakllanish omillari

Xarakter hayot davomida shakllanadigan dinamik jarayondir. Psixologlar quyidagi omillarni ajratadi:

Biologik omillar: Xarakter to'liq genetikaga bog'liq bo'lmasa-da, asab tizimi va temperament uning asosini tashkil qiladi. Masalan, introvert odamlarning xarakterida yolg'izlikka moyillik ko'proq uchraydi (Eysenck, 1970).

Ijtimoiy muhit: Oila, maktab va do'stlar xarakterga katta ta'sir ko'rsatadi. Qattiqqo'l tarbiya ostida o'sgan bolada itoatkorlik yoki isyonkorlik xarakter sifatida shakllanishi mumkin.

Shaxsiy tajriba: Hayotdagi muhim voqealar xarakterni o'zgartiradi. 2022-yilda o'tkazilgan tadqiqotda, o'smirlikda travmatik hodisalarni boshdan

kechirgan odamlarning 65% ida qo‘rqinchlik yoki o‘ziga ishonch xarakter xususiyati rivojlangani aniqlangan.

Madaniyat: Madaniy qadimiyatlar xarakterga ta’sir qiladi. Sharq madaniyatida sabr-toqat va hurmat, G‘arbda esa mustaqillik va shaxsiy erkinlik xarakterda ustunlik qiladi. Xarakter odatda bolalikdan shakllana boshlaydi va 20-30 yoshlarda barqarorlashadi, lekin katta hayotiy o‘zgarishlar (masalan, oila qurish yoki yaqin kishini yo‘qotish) uni qayta shakllantirishi mumkin.

3. Xarakterning tasnifi

Psixologiyada xarakterni tasniflash bo‘yicha bir nechta yondashuv mavjud:

Kretschmer tasnifi: Tana tuzilishiga asoslanadi:

Asthenik (nozik tana): yopiq, sezgir xarakter.

Atletik (kuchli tana): qat’iyatli, o‘ziga ishonchli xarakter.

Piknik (to‘la tana): do‘stona, ochiq xarakter (Kretschmer, 1921).

Yung tasnifi:

Introvert (ichki dunyoga yo‘nalgan) va **ekstravert** (tashqi dunyoga yo‘nalgan) xarakter turlarini ajratadi. Masalan, introvertlar o‘z fikrlariga ko‘proq e’tibor qaratsa, ekstravertlar ijtimoiy faollikka intiladi (Jung, 1921).

Katta beshlik modeli:

Zamonaviy psixologiyada eng keng qo‘llaniladigan tasnif:

Ochiqlik: ijodkorlik va yangilikka moyillik (2023-yil tadqiqotida 75% ijodiy odamlar yuqori ochiqlik ko‘rsatgan).

Vijdonlilik: mas’uliyat va tartib (ishda samaradorlik 80% vijdonli xarakterga bog‘liq).

Ekstraversiya: ijtimoiylik darajasi.

Kelishuvchanlik: hamkorlik va mehr-oqibat

Nevrotizm: emotsional beqarorlik (nevrotik odamlarning 60% stressga moyil).

4. Xarakterning psixologiyadagi ahamiyati

Xarakter quyidagi sohalarda muhim:

Shaxsiyat tahlili: Xarakter xatti-harakatni bashorat qilishda yordam beradi. Masalan, qat'iyatli xarakter qiyinchiliklarda taslim bo'lmashlikni ta'minlaydi

Ijtimoiy munosabatlar: Saxiylik yoki xudbinlik kabi xususiyatlar muloqot sifatiga ta'sir qiladi.

Kasbiy muvaffaqiyat: Mustaqil xarakter tadbirkorlikda (2022-yilda tadbirkorlarning 70% mustaqil xarakterga ega), vijdonlilik esa ofis ishlarida muvaffaqiyat keltiradi.

Psixoterapiya: Xarakter tahlili psixologik muammolarni aniqlashda ishlatiladi. Masalan, shubhali xarakter tashvishlanish buzilishiga sabab bo'lishi mumkin (APA, 2020).

5. O'zbek xalqidagi xarakter xususiyatlari

O'zbek xalqi xarakterida milliy madaniyat ta'siri sezilarli. Mehmondo'stlik, hurmat va sabr-toqat o'zbek xarakterining asosiy belgilari sifatida ajralib turadi. Masalan, 2021-yilda o'tkazilgan so'rovda o'zbeklarning 85% mehmondo'stlikni o'z xarakterlarining muhim qismi deb bilgan. Shu bilan birga, zamonaviy yoshlarda mustaqillik va yangilikka intilish xarakter xususiyatlari ham kuchaymoqda, bu globallashtiruv ta'sirini ko'rsatadi.

Xulosa

Xarakter psixologiyada shaxsiyatning barqaror va o'ziga xos qismi sifatida insonning hayotiy faoliyatini belgilaydi. U biologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanib, turli tasniflar orqali o'rganiladi. Xarakter ijtimoiy munosabatlar, kasbiy muvaffaqiyat va psixologik salomatlikka ta'sir qilib, zamonaviy psixologiyada muhim o'rin tutadi. O'zbek xalqidagi xarakter xususiyatlari milliy madaniyatning boyligini aks ettirsa-da, zamonaviy sharoitda moslashuvchanlikni namoyish etmoqda. Xarakterni o'rganish shaxsiyatni tushunish va hayot sifatini oshirishda davom etadi.

Adabiyotlar

1. To'rayeva, G. (2021). Psixologiyada shaxsiyat nazariyalari. Toshkent: Universitet Nashriyoti.
2. Qodirov, B. (2019). Psixologiya asoslari. Samarqand: SamDU Nashriyoti.
3. Usmonova, M. (2020). Xarakter va temperament. Toshkent: Fan va Texnologiya.
4. Saidov, R. (2022). Madaniyat va shaxsiyat. Farg'ona: Farg'ona Nashriyoti.
5. Xo'jayev, A. (2023). Zamonaviy psixologiya. Toshkent: O'zbekiston Nashriyoti.
6. Abdukarimovich, Y. T., Isokovich, U. F., & Melikmurodovich, S. U. B. (2023). Formation of A Relationship of Responsibility to the Family in Young People. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 4(1), 38-40.
7. Melikboboyevich, S. U. B., Juraboyevna, K. M., & Mavlonovna, Y. L. M. (2025). SHAXS AGRESSIYLIGINI DAVOLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'RNI. *Educational development*, 1(1), 48-53.
8. Qo'shoqov, U., Jurayev, S., Shomurotov, U., & Tuxtayeva, D. (2025). TARBIYA PSIXOLOGIYASI ASOSLARI: O'QUVCHILAR IJTIMOY RIVOJLANISHIDAGI ROL. *Наука и инновация*, 3(5), 127-129.